

Arap Devrimleri ve Türkiye'nin Ortadoğu politikası

Ortadoğu -tarihsel olarak- Türk dış politikasının önemli alanlarından birini oluşturmaktadır. Son yirmi yılda bu önem daha da arttı ve son on yılda merkezi bir nitelik kazandı. Ortadoğu -güncel olarak- Türk dış politikasının en hayati unsurlarından biri haline geldi.

Giderek artan bu güncel merkezi önem, Irak-Kürtler bağlamında (1990-91 Körfez Savaşı) Özal-Anavatan Partisi (ANAP) hükümeti döneminde ivme kazandı(1). Erdoğan-Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetleri döneminde ise yine Irak-Kürtler bağlamında (2003 Irak işgali) ama çok daha geniş bir çerçeve (geniş Ortadoğu) ve gereklilik (değişim dinamikleri) üzerinden yeni bir evreye sıçradı(2). Saddam rejiminin yıkılması, ülkenin fiilen üç temel gücün (Şiiler, Sünniler ve Kürtler) kapışmasına sahne olması, Irak'ın kuzeyinde Federe Kürdistan Devleti'nin kurulması, Irak'ın tüm bölgeyi etkileme gücüne sahip jeostratejik/politik önemi, bu yeni evrenin ilk yansımalarıdır.

Bu bağlamda Ortadoğu artık Türk dış politikasının tamamı üzerinde belirleyici bir merkezi etkiye sahiptir. 2011 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da art arda gerçekleşen devrimler ("Arap Baharı") ve devam eden devrimci süreç ise bu belirleyici merkezi etkinin kuşkusuz en yüksek belirleyicisidir.

Ortadoğu Bağlamında Türkiye-ABD ilişkileri

Türkiye'nin Ortadoğu politikası -geçmişte olduğu gibi bugün de-, ABD-Türkiye ilişkilerinden ayrı düşünülemez. Türk dış politikasında ABD olgusu daima merkezi bir öneme sahip olmuştur. Geniş anlamda bu merkezi önem Türkiye'nin emperyalist-kapitalist dünya sisteminde bağlı olduğu bloğun da bir sonucudur; NATO ve AB'yi de kapsamaktadır. Kuşkusuz bu, Türkiye'nin ABD'nin her dediğini

yaptığı, “taşeronu” olduğu anlamına indirgenmemelidir. Nedenlerine ileriki bölümlerde değinilecek olmakla birlikte; 1 Mart Tezkeresi(3); Tahran Anlaşması(4); BMGK’nın İran yaptırımlarına karşı tutum(5); Mavi Marmara sorunu(6), Hamas(7) benzeri İslami hareketlerle ilişkiler gibi son döneme ait konuları bu bağlamda zikretmek yerinde olacaktır. Dolayısıyla Türkiye’nin Ortadoğu politikası doğrudan ABD ile ilişkileri bağlamında ama bu olgular çerçevesinde analiz edilmelidir.

ABD-Türkiye ilişkilerini, Berlin Duvarı’nın 1989’da yıkılmasına kadar, büyük oranda “Soğuk Savaş” dönemi politikaları belirledi. 1989 sonrası süreçte ise başta SSCB olmak üzere bürokratik işçi devletlerinin fiilen ortadan kalkmasıyla birlikte Türkiye-ABD ilişkileri -dünya güçler dengesinin değişmesine paralel olarak- yeni bir tanımlanma sürecine girdi. Sürekli değişim gösteren ve güncellenen bu ilişki büyük oranda ABD’nin Ortadoğu’ya yüklediği stratejik önem, NATO’nun yeni işlevi ve Türkiye’nin AB’ye entegrasyonu üzerinden şekillenmektedir.

ABD-Irak-Türkiye

Son on yıla bakıldığında ise George W. Bush yönetiminin (2001-2009) izlediği Ortadoğu politikası Türkiye-ABD ilişkilerini genelde olumsuz etkiledi. Başta gelen sebeplerden biri Türk parlamentosunun, Irak’ın 2003 yılında ABD tarafından işgaline yardımcı amaçlayan 1 Mart hükümet tezkeresine hayır diyerek karşı tutum almasıydı. Aslında hem Türk Genelkurmayı hem de Başbakan Erdoğan işgale doğrudan destek vermeye niyetliydi. Nitekim oylama öncesi Başbakan Erdoğan fire vermeden AKP grubunun evet diyeceğini beyan ediyordu. Buna mukabil AKP’li 363 milletvekilinin yaklaşık üçte biri hayır oyu kullandı. Başbakan yaşadığı hayal kırıklığını birçok defa ifade etti:

Denklemin dışında kaldık. Keşke 1 Mart tezkeresi geçseymiş. Tezkerenin bu şekilde neticelenmesini doğru bulmadım. Bunlardan ibret alıp gelecekte aynı hataya düşmemek gerekir.(8)

Bu tutum Irak'ın işgal edilmesine karşı olmaktan öte büyük oranda işgalle istikrarsızlığa sürüklenecek Irak'ın parçalanması ve kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulacak olması korkusuna dayanmaktaydı. Türkiye'nin karşı tutumuna rağmen ABD Irak'ı işgal etti. Ardından Türkiye-ABD ilişkileri tarihsel bir gerginlik ve soğuma yaşadı. Aynı yıl yaşanan "çuval hadisesi" **(9)** mevcut gerginliği pekiştiren bir işlev gördü.

Bütün bu gelişmelere rağmen, Ortadoğu'nun ABD için olan stratejik önemi nedeniyle, ABD-Türkiye ilişkisi geleneksel stratejik niteliğini kaybetmedi. Diğer bir ifadeyle Türkiye, ABD ulusal güvenlik politikasında kilit öneme sahip ülkelerden biri olmaya devam etti. Bütün bu gerginlik dönemlerinde dahi ABD kamuoyunda Türkiye algısının hatırı sayılır oranda olumlu olmasını dikkate değer bir veri olarak kayıt altına almak gerekir. **(10)**

Nitekim Obama'nın 2009 yılında ABD başkanı olmasıyla birlikte Türkiye-ABD ilişkileri güncel olarak yeniden yakınlaşmaya başladı. Obama'nın Başbakan Erdoğan'ı Ortadoğu'da en güvendiği lider olarak işaret etmesi de bu yakınlaşmayı teyit etmekte:

Bence Angela Merkel ya da Başbakan Singh ya da Başkan Lee ya da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ya da David Cameron'a sorduğunuz zaman onlar, Başkanlığa karşı yüksek düzeyde güven ve inanca sahip olduklarına söyleyeceklerdir. Söylediklerine inanıyoruz. Taahhütlerinin doğrultusunda ilerleyeceklerine inanıyoruz. Onların bizim çıkarlarımız ve ilgilerimiz için dikkat göstereceklerini düşünüyoruz. **(11)**

ABD-İsrail-Türkiye

Bu noktada Obama'nın Ortadoğu'da ABD'nin jandarmalığını yapmakta olan İsrail başbakanı Netenyahu'yu zikretmemesi ayrıca dikkate değer. Kuşkusuz bu durum, dünyanın jandarması ABD'nin, bölge karakolu İsrail'i gözden çıkardığı ya da ikinci sıraya attığı anlamına gelmemeli. Bunu daha çok mevcut Netenyahu hükümetiyle

konjonktürel bir “uyumsuzluk” (özellikle Filistin sorunu bağlamında) ve ona karşı (Dökme Kurşun Operasyonu gibi dünya kamuoyunun nefretine yol açan saldırıları nedeniyle) politik bir “güvensizlik” olarak görmek yerinde olacaktır. Bütün bunların ABD-İsrail stratejik ortaklığı açısından yine de tali olduğunu belirtmek gerekir.

Ortadoğu'nun dünya hâkimiyeti açısından hayati önemi ABD-İsrail stratejik ortaklığını beslemeye devam etmektedir. Özellikle İran'ın varlığını bu çerçevede zikretmek gerekir. İran 1979'dan bu yana bölgede (ve muhtemelen dünyada) ABD ve İsrail'in bir numaralı düşmanı olarak görülmekte. Bu açıdan İran İslam rejiminin zayıflatılması ve/veya yıkılması ABD ve İsrail'in bölge politikalarında merkezi önemini korumaktadır. Bir anlamda ABD ve İsrail, bölge ülkeleriyle ilişkilerini onların İran ile ilişkilerine göre de şekillendirmekte. Bu politika dünya ülkeleriyle ilişkide de devam etmekte.

ABD-İran-Türkiye

Buna mukabil Türkiye ise özellikle AKP hükümetleri döneminde İran ile ticari ilişkilerini arttırmaya niyetli bir çizgi izlemekte. İran-Türkiye ticaret hacminin büyümesiyle Bush'un ardından Kasım 2008'de Obama'nın ABD Başkanı olması arasındaki zaman benzerliği de dikkate değer bir konu.

Genel dış politika anlayışı ile uyumlu olarak, Türkiye'nin İran ile ilişkileri de büyük ölçüde ticareti artırmayı ve Türkiye'nin ekonomik büyümesini olumsuz etkileyebilecek gerilimleri önlemeyi amaçlamaktadır.(12)

Nitekim Türkiye-İran ticaret hacmi Kasım 2010'da 9,6 milyar dolar iken Kasım 2011'de 15 milyar dolara yükseldi. Üstelik gelecek yıllar için 30 milyar dolar gibi hedefler konuyor.(13)

Bununla birlikte İran'ın uyguladığı ithal ikameci ekonomi politikası nedeniyle

Türkiye İran'dan ithal eden ama aynı oranda ihracat yapamayan bir konuma da sahip. MÜSİAD Genel Başkanı Ömer Cihad Vardan'ın ifadesiyle:

Türk işadamları gümrük vergisi, bankacılık sistemi ve çalışma vizesi uygulamalarında yaşanan sıkıntılardan dolayı İran'la ticaret yapmaktan kaçınıyor. Şayet bu sorunlar çözülürse İran, Türkiye'nin en büyük ticaret partnerlerinden birisi olacaktır.(14)

Görüldüğü üzere güvenlik ve ticaret algısı Türkiye'nin, İran'a hayati önem atfetmesine yol açıyor. Muhtemelen Türkiye bunun bir sonucu olarak izlediği bıçak sırtı politikanın meşruiyetini sağlamak adına dünya ile İran arasında bir tür arabuluculuk rolüne soyunmaktadır. Türkiye'nin bu minvaldeki İran politikasının Bush yönetiminin hoşuna gitmediği aşikârdı. Obama yönetimi ise Erdoğan hükümetine karşı İran politikası çerçevesinde memnuniyetsiz ama daha ihtiyatlı bir tutum takınmaktadır:

...Söylediklerine inanıyoruz. Taahhütlerinin doğrultusunda ilerleyeceklerine inanıyoruz. Onların bizim çıkarlarımız ve ilgilerimiz için dikkat göstereceklerini düşünüyoruz.(15)

Sonuç olarak Bush yönetimi 2003 Irak işgaliyle hem Irak'ı siyasi olarak parçaladı hem de İran'ın bölgesel gücünün artmasına yol açtı. 2011 yılı sonunda ABD askeri işgal güçlerinin Irak'tan ayrılmasıyla birlikte İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunun daha da artması söz konusudur:

Türkiye ile İran arasında büyüyen ikili ekonomik işbirliğinin yanı sıra Irak üzerinden bir rekabet de söz konusudur. Her iki ülke de Irak'ta siyasi ve ekonomik etkisini artırmak istemektedir. Türkiye'nin 2003 yılından yakın zamana kadar ekonomik etkisi büyük ölçüde Kuzey Irak ile sınırlı idi -Irak Kürdistan özerk bölgesinde yabancı şirketlerin %55'i Türkiye'dendir. Ancak son zamanlarda Türkiye ekonomik varlığını ülkenin diğer bölgelerinde de yaygınlaştırmaktadır. 2010'da TPAO ile (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı), İran nüfuzu altındaki

önemli bir alan olan Güney Irak'taki Siba doğalgaz sahasının geliştirilmesi için anlaşma imzalanmıştır. Ekim 2010'da Irak Başbakanı Nuri El-Maliki hem Türkiye hem İran'ı ziyaret etmiş ve söylendiğine göre kuracağı hükümete destek karşılığında büyük yatırım anlaşmaları teklif etmiştir.(16)

Türkiye'nin İran ile işbirliği ve rekabete dayalı bu "karmaşık" ilişkisinin Ankara ve Tahran'da farklı algılandığına dair yorumlar da söz konusudur:

Türkiye, merkezinin İstanbul olduğu ekonomik olarak birbirine bağımlı bir Ortadoğu istemektedir. Bu İran'ın vizyonu değildir.(17)

Bu görüşe rağmen özellikle 2008'den bu yana Türkiye-İran ticaret ilişkilerinin ciddi şekilde arttığı görülmektedir:

2007 ve 2008'de ise İstanbul'da kurulan İranlı şirket sayısı parmakla sayılacak kadar azdı. En fazla şirket sayısına sahip 10 ülkenin sıralandığı İstanbul Ticaret Odası verilerine göre 22 şirketli Lüksemburg, 26 şirketli Belçika, 17 şirketli Güney Kore listede yer alırken, İran yoktu. (...) 2010'da kurulan 3 bin 44 yabancı yatırımcının yüzde 22'sini İranlılar oluşturdu. İstanbul'da kurulu yabancı şirket sayısı bakımından ilk sıraya İran otururken şirket sayısı da bir önceki yıla oranla 2,5 kat arttı ve 636'ya ulaştı. Kurulu sermaye gücü bakımından ise İranlı şirketler 15,7 milyon TL'den 64 milyon TL'ye çıktı. Sermaye gücüne göre ise 4'üncü sırada yer alan İran'da artış yüzde 400'ün üzerinde oldu. İranlı şirketlerin en fazla girdikleri sektör elektronik eşya ve tekstil oldu...(18)

Bu noktada bir kez daha, yazının giriş bölümünde belirttiğimiz üzere, Türk dış politikasında Ortadoğu'nun belirleyici merkezi etki kazanmasında özellikle Irak'ı başta anmak gerekir. Kuşkusuz bunun en önemli nedenlerinden biri de Türkiye nüfusunun yaklaşık dörtte birini oluşturan Kürtlerin Irak'ta müstakil bir federal devlet inşa ediyor oluşu ve İran ve Suriye'de de hatırı sayılır bir nüfusa sahip olmasıdır. Bu dört ülkede 30 milyonu aşan bir Kürt nüfusundan bahsedilmektedir.(19) Dolayısıyla Türkiye için Irak, İran ve Suriye'nin toprak

bütünlüğü ve siyasi geleceği bir ulusal güvenlik sorunu ve daima bir iç politika unsurudur. Arap devrimleriyle birlikte başlayan süreç bu anlamda Türkiye için bölgenin tamamını "Irak" haline getirmiştir.

"Sıfır Sorun"

Türkiye'nin oynayabileceği rol tartışmalı olsa da, devrimler sürecinin farklı ülkeleri içine alarak devam etmesi, ilk şok dalgalarının ardından, AKP hükümetini belirli bir pozisyon almaya zorladı. "Sıfır sorun" politikasının mimarı Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun birkaç ay sonra basına yansıyan demeçleri bu gecikmiş pozisyonu ifade etmekteydi:

Ortadoğu sömürgecilik döneminde ve Soğuk Savaş yıllarında yapay olarak yanlış bir yola sokuldu, bugün yaşananlar 'normale dönüş'tür.(20)

Bu açıklama, AKP hükümetinin sadece Arap devrimlerini destekleyen, sahiplenen değil esin kaynağı olarak kendisini gösteren bir pozisyonda karar kıldığını ifade etmektedir. Nitekim Davutoğlu'na göre "normale dönüş"ün önü Türkiye'nin son 8-9 yıldaki demokratikleşme hamleleri sayesinde açıldı. Ortadoğu'da "bahar" bu şekilde yaşanabildi. Yine Davutoğlu'na göre bu nedenle; *"Arap Baharı aynı zamanda Türk Baharı'dır."* (21)

AKP hükümetinin Arap devrimleri karşısında aldığı bu tutum geleneksel Türk dış politikasından bir kopuş mudur? Dışişleri Bakanlığı'nın açıklaması bu sorunun yanıtı niteliğindedir:

Gelinen aşama geri döndürülemez tarihi bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu süreç, büyük fırsatları olduğu kadar ciddi güçlükleri de barındırmaktadır. Bölgede istikrarın tesisi için, meydana gelen olaylara temel teşkil eden halkın meşru taleplerinin diyalog ve uzlaşma ortamı içerisinde barışçıl bir şekilde karşılanması gerekmektedir. Türkiye, Orta Doğu'daki gelişmelerin demokrasi, özgürlük ve

insan haklarının hiçbir grubun tekelinde olmadığını ortaya koyan, birleştirici bir yönü olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda etnik, mezhepsel ve dini ayrılıkların tetiklenmesi veya ülkelerin toprak bütünlüğünün zarar görmesini, olayların ruhuna aykırı ve önlenmesi gereken tehditler olarak görüyoruz. Şiddete başvurulmasından her hal ve karda kaçınılmalıdır. Dönüşümlerin barışçıl biçimde gerçekleştirilmesine büyük önem veriyoruz. Ayrıca, halk hareketlerinin meşruiyetinin korunması bakımından dış müdahalede bulunulmaması, olası destek faaliyetlerinde de azami özenin gösterilmesi yerinde olacaktır.(22)

Görüldüğü üzere AKP hükümeti geleneksel Türk dış politikasının devamından yanadır. Olayların kontrol altına alınmasını temenni etmekte, çığırından çıkma ihtimalinden duyduğu endişeyi dile getirmektedir. Yeni yönetimlerden beklentisi başta sınırların korunması olmak üzere geniş Ortadoğu'nun eski görünümünün muhafazasıdır:

"Bu bağlamda etnik, mezhepsel ve dini ayrılıkların tetiklenmesi veya ülkelerin toprak bütünlüğünün zarar görmesini, olayların ruhuna aykırı ve önlenmesi gereken tehditler olarak görüyoruz."(23)

Nitekim bölgenin Bonapartist rejimlerinin neredeyse tamamı, ister hanedanlık, ister tek adam yönetimi olsun, açık zorbalığa dayalı bir uygulamayla ayakta durmaya devam etmektedir. AKP hükümeti de bunun farkındadır:

...Ankara Ortadoğu'da eski aktörleri gözden çıkarmadan yeni aktörlerle ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.(24)

Bu nedenle Dışişleri Bakanlığı'nın açıklaması Türkiye'nin halen yönünü tayin etmeye çalıştığının bir göstergesidir:

Türkiye, esasen bu gelişmelerin Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından 90'larda yaşanması gerektiğini, değişim rüzgârlarının Orta Doğu'ya gecikmeli olarak

ulaştığı görüşündedir.(25)

Arap Devrimleri ve Türkiye

AKP hükümetlerinin Ortadoğu politikası temel olarak bölgesel statükonun korunması üzerine kuruludur. Bu politika geleneksel Türk dış politikasının da devamı niteliğindedir. Dışişleri Bakanlığı web sitesinde “sıfır sorun” temelinde bu politik süreklilik şöyle teyit edilmektedir:

“Türkiye’nin ‘Komşularla Sıfır Sorun’ politikası, ülkemizin kuruluşundan bu yana dış politikasında ilke edindiği ‘Yurtta Sulh Cihanda Sulh’ şiarının bir yansımasıdır.”(26)

Libya-Türkiye

Ortadoğu özelinde “sıfır sorun” politikasının pratik karşılığının Bonapartist bölge rejimleriyle iyi ilişkiler kurmak anlamına geldiği açıktır. Nitekim Türk inşaat şirketlerinin Kaddafi Libyası’nda 20 milyar dolara yaklaşan iş anlaşmalarına sahip olması bu “iyi ilişkilere” bir örnektir. Kasım 2010’da *Kaddafi İnsan Hakları Ödülü*’nü bizzat Kaddafi’nin elinden alan Başbakan Erdoğan, sadece 45 gün sonra Libya’da ayaklanmaların başlayacağından habersiz şunları söylemektedir:

Şahsımdan ziyade, ülkem ve milletim adına teslim aldığım bu ödülün, bölgesel ve küresel ölçekte, insan hakları noktasındaki mücadelemizi teşvik edeceğinden emin olabilirsiniz. Bu vesileyle bölgesel ve küresel ölçekte işbirliğinin geliştirilmesi yönünde gösterdiği gayretlerden ötürü Libya Lideri Muammer Kaddafi’ye şükran ve takdirlerimi ifade etmek isterim.(27)

Başbakan Erdoğan bu şükran ve takdirlerini sunduktan üç ay sonra, Kaddafi yönetiminin elinde sadece başkent Trablus, Sabha ve Sidra kentleri kaldı.

Ardından Fransa'nın ısrarı, ABD, İngiltere ve İtalya'nın onayıyla başlayan NATO bombardımanı (19 Mart 2011) birlikte Kaddafi yönetimi geri dönüşsüz bir yola girmiş oldu. Ekonomik-siyasi yatırımlarını Kaddafi yönetimine göre yapan AKP hükümeti ise iki milyar dolar maliyetli olduğu söylenen NATO bombardımanına kadar eski statükonun korunmasına dayalı "sonuçsuz" bir politika izledi:

*Ankara'nın çıkarları eski bölgesel düzene göre ayarlanmıştır. Bunun sonucu olarak da, insanların gücünün ve demokrasinin Ortadoğu'yu kasıp kavurduğu, daha önce benzeri görülmemiş bir bölgesel değişim zamanında, Türkler ürkek, sakar ve etkisiz gözükmemektedir.***(28)**

Bölgenin "kutup yıldızı" olarak anılan ve "lider ülke" vasfı atfedilen Türkiye için bu "ürkek, sakar, etkisiz" ülke görüşü abartılı mıdır?:

*...bu açıklama her ne kadar abartılı olsa da Türkiye, özellikle Libya ve Suriye'de yaşananlar karşısında ekonomik ve siyasi yatırımlarını koruma çabası ile hareket etmiştir. Bu da Türkiye'nin, Ortadoğu'daki devrim niteliğindeki değişimlere ilham verebilecek bir aktör olabileceği iddialarını rafa kaldırmayı gerektirmektedir.***(29)**

Suriye-Türkiye

Türkiye-Suriye ilişkileri Türk dış politikasının oturduğu "sıfır sorun" eksenini tanımak açısından oldukça öğreticidir. Başbakan Erdoğan'ın şimdi düşman ilan ettiği Beşar Esad ve rejimiyle geçmişte kurduğu ilişki Kaddafi ile yakınlığının da ötesindeydi. Türkiye, Suriye ile bir yandan siyasi ve ekonomik olarak yakınlaşırken diğer yandan Esad-Erdoğan ailesi de kardeşlik fotoğrafları veriyordu. Türk dışişlerinin "sıfır sorun" politikasına rağmen Esad'ın bugün düşman kardeş durumuna gelmesi Ortadoğu sürecinin AKP hükümetini nasıl terse yatırdığının bir yansımasıdır.

Hatırlanacağı üzere Türkiye ile Suriye, Şam'da ikamet etmekte olan Abdullah

Öcalan dolayısıyla savaşın eşiğine gelmişti. Mesut Yılmaz'ın başbakanlığındaki koalisyon hükümeti Hafız Esad'a, Öcalan'ın teslimi ya da Suriye'den çıkarılması dışında üçüncü bir seçenek bırakmadı. 1998 yılı Ekim ayında dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş sınır bölgesine giderek Suriye'ye ultimatom verdi. Bütün bu gelişmelerin sonucunda Öcalan Suriye'den ayrılmak zorunda kaldı. Hafız Esad'ın 2000 yılında ölümünün ardından yerine oğlu Beşar Esad geçti. Türkiye-Suriye ilişkileri 2000'li yılların ortalarından itibaren gelişmeye başladı.

Lübnan Savaşı**(30)** (2006) Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülebilir. Türkiye, İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in çağrısıyla, İsrail-Suriye arasında "arabulucu" rolüne soyunarak geleneksel dış politikasını Ortadoğu'da daha aktif uygulama imkânına da kavuşmuş oluyordu. 1 Mart Tezkeresi ile Irak'a müdahale fırsatını kaçırdığını düşünen AKP hükümeti bu şekilde İran-Suriye-Hizbullah hattına "arabulucu" olarak müdahil olmayı planlamaktaydı.

Burada Türkiye-İsrail ilişkileri için bir parantez açmak gerekir. 2006 yılı Suriye-Türkiye ilişkilerinde iyileşme yolunda adım olurken Türkiye-İsrail ilişkilerinin ise bozulmaya başlamasının miladı olmuştur:

İsrail ile Türkiye arasında zaman zaman gerilimler yaşansa da, iki demokrasi arasındaki mevcut kırılmanın başlangıcının 2006 Lübnan Savaşı olduğu söylenebilir. O dönem Erdoğan, Hizbullah ile ilişkilerdeki gerilimi azaltma çabalarının İsrail tarafından hiçe sayıldığını düşünmüştür. Benzer şekilde Erdoğan, Suriye'ye yönelik açılımı tartışmak üzere İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in Türkiye'ye gelmesinden yalnızca günler sonra Gazze'ye yönelik başlatılan 2008-09 Dökme Kurşun Operasyonu'na şahsen alınmıştır.(31)

Bu çerçevede Davos'ta Başbakan Erdoğan'ın Gazze'ye yönelik Dökme Kurşun Operasyonu katliamı nedeniyle İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e yönelik "One Minute" çıkışını da anmak gerekir.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin bozulmasının tersine Suriye ile ikili ilişkiler 2006 yılından itibaren giderek yoğunlaştı. 2009 yılına gelindiğinde Üst Düzey Stratejik İşbirliği Konseyi kuruldu. (Benzer bir anlaşma aynı yıl Irak ile de yapıldı.) Türkiye-Suriye artık ortak bakanlar kurulu toplantısı yapan, vizeleri karşılıklı kaldıran, serbest ticaret bölgeleri oluşturan bir konuma geldi. Nitekim bunun sonucu olarak Türkiye-Suriye İşadamları Derneği Başkanı Oktay Tarhan'a göre;

2007 sonu itibarıyla 995 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2010 sonunda 3 yıl gibi bir sürede 2,5 milyar dolar seviyesine yükseldi. Yapılan karşılıklı açıklamalara göre, 2011 yılı için iki ülke arasındaki ticaret hacminin 3 milyar dolara çıkarılması hedefleniyordu.(32)

Türkiye-Suriye ilişkilerinin bozulması ise Oktay Tarhan'a göre;

Suriye ile yapılan ticaretin azalması, Suriye üzerinden yapılan transit ticaretin azalması, bu iki husus Türkiye için 7-8 milyar dolar gibi çok büyük kayba işaret etmektedir.(33)

Önemli ekonomik kayıplar yaşandığı bir gerçek. "Sıfır sorun" gibi referans kabul edilen dış politik argümanların işlemez hale geldiği de ortada. Lakin bunlar Suriye özelinde Türkiye'nin en son hayıflanacağı konulardı. Arap devrimleri ile Pandoranın kutusunun açıldığının bilincinde olan AKP hükümeti, geleneksel dış politikasının tüm gereklerini yerine getirmesine rağmen, en son isteyeceği bir Ortadoğu tablosuyla karşı karşıya kalmış durumdaydı. Tam da bu nedenle Dışişleri Bakanlığı'nın açıklaması hem Suriye hem de Arap devrimleri sürecini nasıl kavradığının anahtarını sunmaktadır.:

Bu bağlamda etnik, mezhepsel ve dini ayrılıkların tetiklenmesi veya ülkelerin toprak bütünlüğünün zarar görmesini, olayların ruhuna aykırı ve önlenmesi gereken tehditler olarak görüyoruz.(34)

Arap Devrimleri Türkiye'yi Zorluyor

Tunus, Mısır ve Libya'da Bonapartist rejimlere dayanan diktatörlük yönetimleri yıkıldı. Suriye örneğinde olduğu gibi bir kısmı kaçınılmaz sonlarını geciktirmeye çalışmakta. Türkiye ise Arap devrimleri nedeniyle Ortadoğu politikasını revize etmeye çalışmakta. Devam eden devrim ve ayaklanmalar bu revizyonun devam etmesini kaçınılmaz kılmakta.

Bu açıdan bakıldığında AKP hükümetlerinin son on yıl içinde -aynı geleneksel dış politik stratejiye (dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmama anlayışı) bağlı olmak üzere- iki farklı konjonktürel (fırsatlardan azami oranda yararlanma, asgari maliyet gözetme) Ortadoğu politikası izlediğini söyleyebiliriz.

Kasım 2002'de hükümet olan AKP, büyük beklentilerle (eski rejimleri/yönetimleri merkezine alarak) bölgeye siyasi ve ekonomik yatırımlar yaptı. Bununla birlikte AKP hükümetleri döneminde Türkiye'nin Ortadoğu politikası yine de tutarlı bir seyir izleyemedi. Bunun en önemli nedeni Türkiye'nin -niyetinden bağımsız olarak- olayları yönlendirebilen, kontrol edebilen değil mevcut tabloya uyum sağlamaya çalışan bir konumda olmasıdır.

Tunus'ta 17 Aralık 2010 tarihinde kendini yakarak isyan bayrağını ateşleyen Muhammed Bouazizi'nin ardından ayaklanma ve devrimler peşi sıra geldiğinde Türkiye'nin işi iki kat zor oldu. Dışişleri Bakanı Davutoğlu devrimlerin belli bir aşamasından sonra, *"Arap Baharı aynı zamanda Türk Baharıdır"* dese de Ortadoğu'ya "model ülke" olarak sunulan Türkiye'nin "bölgenin kutup yıldızı" olmaktan uzak olduğu görüldü. Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun", "aracı ülke" ve "diplomasiyle çözüm" politikaları konusunda girişimleri olsa da, bunlar kalıcı çözümler olarak karşılık bulmadı.

Kuşkusuz bu noktada Türkiye'nin "model ülke" olarak sunulmasında AKP hükümetlerinin neoliberal ekonomik-politik başarısının hatırı sayılır payı bulunmaktadır (G20 üyesi olması gibi.) Üstelik bunu Milli Görüş geleneğinin bir

uzantısı olmasına rağmen, emperyalist-kapitalist dünyanın ihtiyaçları doğrultusunda, kendisini de uluslararası emperyalist-kapitalist sisteme entegre ederek yapmış olması nedeniyle Ortadoğu için bir model olarak sunulması söz konusu oldu.

Bu arka plan bağlamında AKP hükümetleri döneminde Türkiye'nin, Arap kamuoyunda belirgin bir popülerlik kazanmış olması ayrıca anlamlıdır. Kuşkusuz bu popülerlikte Türk parlamentosunun 1 Mart Tezkeresi'ne hayır diyerek ABD'nin Irak'ı işgalini desteklememesinin (2003) ve AKP hükümetinin İsrail'in Dökme Kurşun Operasyonu adını verdiği Gazze katliamına karşı tutum almış olmasının ve Davos'ta "*One Minute*" çıkışının payı vardır (2008-2009).

Lâkin bu tutumların ilkesel olmaktan öte bir hesap hatası sonucu ve oportünistçe olduğu açıktır; birinci tutumun ABD, ikinci tutumun İsrail ile stratejik öneme haiz ittifakı çatırdatmasının ardından söz konusu kararların hem hükümet hem de sermaye çevrelerinde fazlasıyla tartışıldığı ortadadır. Yukarıda değindiğimiz üzere Başbakan Erdoğan'ın 1 Mart Tezkeresi'nin geçmesinden yana olduğu açıkça bilinmektedir. Nitekim 7 Kasım 2003'te AKP hükümeti önderliğinde Türk parlamentosu, ABD öncülüğündeki işgal güçlerine katılmak üzere Irak'a asker gönderme kararı aldı; ama Iraklı Kürtler ve Şiiler istemediği için, ABD bu kararın hayata geçmesine izin vermedi. Türkiye'nin Afganistan ve Lübnan'a asker gönderdiği ayrıca hatırlanmalı. Filistin ve Gazze meselesinin insani boyutun ötesinde başta ve özellikle İran ile bir rekabet alanı olduğunu da belirtmeliyiz.

Değişen Roller

Ortadoğu'da politika yapmak buzda dans etmeye benzer. Niyet ne olursa olsun hareketlere yön veren son tahlilde basılan kaygan zemindir. Ortadoğu'da politika yapan yerel/yabancı tüm güçlerin aldığı ilk ders budur. Davutoğlu'nun formüle ettiği 'sıfır sorun' politikasının pratik iflası buzda dansın en güncel örneklerinden biridir.

Bütün dünyada, özellikle dış politikada, “düşmanımın düşmanı dostumdur” ilkesi en güçlü tutumlardan biri olmaya devam ediyor. “Edebi dostluklar değil, çıkarlar vardır” ilkesi devletlerarası ilişkileri tanımlamakta halen güncelliğini koruyor. Bu anlayışı devletlerarası ilişkilerin konjontürel niteliğine dair temel bir saptama olarak görmek gerekir. Söz konusu Ortadoğu bölgesi olduğunda ise bu ilke daha da dinamik bir hal almaktadır.

Mevsimlerin değişmesi gibi Ortadoğu’nun politik iklimi de sürekli bir değişkenlik göstermektedir. Kuşkusuz Türkiye’nin Ortadoğu politikasının ana direklerinden birisi bölgede Kürtlerin müstakil bir yapı kazanmasının önlenmesi oldu. Bu anlamda Irak’ın 2003’te işgali sonrası Kuzey Irak’ta bir Kürt federe bölgesinin oluşmasının engellemesi için savaş/işgal dâhil tüm senaryolar devreye sokuldu. Bu çerçevede ABD ile ilişkilerin bozulması, hatta çatışması söz konusu oldu.

Oysa gelinen noktada Kürdistan Federe Bölgesi, Türkiye’nin bölgedeki en önemli ticari ortaklarından birine dönüşmüş durumda. Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan’ın Erbil İş Forumu’nda yaptığı konuşma (18 Ocak 2012) bu dönüşümün kanıtı niteliğinde:

Bu ziyarette bana ve arkadaşlarıma gösterdiğiniz ilgi için de ayrıca teşekkür ederim. Onun için Erbil ez Malemine dedim. Kendimi burada evimde hissediyorum.(35)

Söz konusu Ortadoğu olduğunda pratik gerekliliklerin daima resmi politikaları anlamsız kıldığına/belirlediğine tanık oluyoruz. Halen Türk dış politikasına göre Kürdistan Federe Bölgesi, Kuzey Irak Yerel Yönetimi olarak adlandırılrsa da bu “resmi görüş” Bakan Çağlayan’ın coşkusuna engel teşkil etmiyor:

Bölgede toplam bin 200 yabancı şirket var. Bunun 740’ının Türk şirketi olması, buraya verdiğimiz önemin ve Irak halkının konukseverliğinin göstergesidir. Türk firmaları tarafından son 3 yılda bölgeye 5 milyar dolar müteahhitlik yatırımı yapıldı. Bugüne kadar Türk firmalarının yaptığı müteahhitlik yatırımları 12 milyar

doları geçmiştir. Sadece geçen yıl Türk müteahhitlerinin burada aldığı iş 2,5 milyar doları geçti. Türkiye'nin ikinci büyük limanı olan Mersin Limanına gelen konteynırlardan dördte biri Erbil'e mal taşıyor. Irak'la olan ticaretimizi bu rakamlar fazlasıyla anlatıyor.(36)

Irak süreci-deneyimi bir anlamda Türkiye'nin Arap devrimleri sürecinde izlediği politik rota hakkında da turnusol işlevi görmektedir: Engelleyemiyorsan yararlan! Bu aynı zamanda geleneksel Türk dış politikasıdır. Türkiye'nin, AKP hükümetleriyle birlikte Ortadoğu'daki temel politikası da bu geleneksel Türk dış politikasına paralel bir seyir izlemektedir. Algısal farklılıklar Türkiye'nin bölgede parlatılan imajıyla gerçek görüntüsü arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Empoze edilen imaj Türkiye'nin, Ortadoğu'nun lider ülkesi olmaya aday olduğu şeklindedir. Gerçek görüntü, olayların ve olguların ışığında, böyle olmadığını sürekli kanıtlamaktadır. AKP hükümeti bu durumun farkındadır. Bu nedenle Türkiye'nin geleneksel dışişleri politik felsefesine uygun olarak; yerini sağlamlaştırmak, risksiz şekilde payını büyütme, gücü nispetinde dengeleyici/arabulucu bir ülke olmak rotasını izlemektedir. Türkiye Ortadoğu'da taşeron bir ülke değildir; ama bir başrol oyuncusu da değildir. Mutlaka bir rol atfetmek gerekirse ancak bir karakter oyuncusu olabilir. Her karakter oyuncusunun rolünü oynayabilmek için daima bir başrol oyuncusuna ihtiyaç duyacağını sanırsanız belirtmek gereksizdir. Üstelik Arap devrimleri bölge halklarını tarih sahnesinin en önüne birer başrol oyuncusu olarak fırlatırken... Ortadoğu'da hiçbir rol dün olduğu kadar kolay oynanamayacaktır...

Ocak 2012

Dipnotlar:

1.) Turgut Özal'ın "bir koyup beş alma" politikası (Ağustos 1991) Türk dış politikasında "maceraya" yer olmadığını kanıtı niteliğindedir. Türkiye'nin "bir koyup beş alma" politikasından orta vadede 40 ile 100 milyar dolar arasında zarar ettiği ileri sürülmektedir.

2.) Bu ifade, Türk dış politikasının değişen hükümetlerle birlikte değiştiği anlamına gelmez. Her hükümetin kendine özgü bir dış politika üslubu olsa da

Türk dış politikası bir devlet politikasıdır. Nitekim Türkiye'nin Ortadoğu politikası, tarihsel-güncel bir perspektif üzerinden karşılaştırmalı olarak bakıldığında, 1923-2011 aralığında konjonktürel değişimler dışında temel olarak aynı felsefi çizgiye bağlıdır.

3.) ABD'nin 2003'de Irak'ı işgal etmek için Türkiye üzerinden Kuzey Irak'ta bir cephe açmasına ve ABD savaş uçaklarının bombalama yapmak için Türkiye'deki askeri üslerini kullanmasına onay verilmemesi...

4.) İran-Türkiye-Brezilya arasında imzalanan, İran'ın, Türkiye üzerinden uranyum takası yapmayı kabul ettiği anlaşma...

5.) Obama yönetiminin başını çektiği İran'a yeni ve katı yaptırımlar uygulanmasını içeren Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararına hayır denmesi...

6.) Gazze ablukasını kırmak için tamamı sivillerden oluşan yardım gemisine uluslararası sularda İsrail askerlerinin müdahale etmesi sonucu biri ABD vatandaşı 9 Türk'ün ölmesiyle Türkiye-İsrail ilişkilerini en alt düzeye indiren süreç...

7.) ABD, Hamas'ı terör örgütü olarak nitelerken, AKP hükümetinin onu seçilmiş meşru hükümet olarak tanınması...

8.) Bak.: <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=509579>, son erişim 26 Ocak.

9.) Bak.: http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87uval_olay%C4%B1 , son erişim 26 Ocak.

10.) 2009, CNN, %61 olumlu, bak.: http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DPT/OD/YYN/Matthew_Duss_TR.pdf, son erişim 26 Ocak.

11.) Bak.: <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/01/20/obamanin-en-guvendigi-liderlerden-biri-erdogan>, son erişim 26 Ocak.

12.) Bak.: http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DPT/OD/YYN/Matthew_Duss_TR.pdf, son erişim 26 Ocak.

13.) Bak.: <http://www2.irna.ir/tr/news/view/menu-444/1201043782090117.htm>.

14.) Bak.: <http://www.musiad.org.tr/sube/detayHaber.aspx?id=4075&subeID=1>.

15.) Bak.: <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/01/20/obamanin-en-guvendigi-liderlerden-biri-erdogan>, son erişim 26 Ocak.

16.) Bak.: http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DPT/OD/YYN/Matthew_Duss_TR.pdf, son

erişim 26 Ocak.

17.) Age

18.)

Bak.:

http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/02/07/iran_dunyaya_istanbuldan_aciliyor, son erişim 25 Ocak.

19.) Bak.: <http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCrtler>, son erişim 26 Ocak.

20.)

Bak.:<http://www.stargazete.com/yazar/sedat-laciner/ortadogu-da-turk-bahari-haber-354302.htm>, son erişim 24 Ocak.

21.) Age.

22.) TC. Dışişleri Bakanlığı, “Sorularla Dış Politika”, bak.: <http://www.mfa.gov.tr/sorular.tr.mfa> , son erişim 24 Ocak.

23.) Age

24.)

Bak.:

http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DPT/OD/YYN/Meliha_Altunisik_TR_FINAL.pdf, son erişim 24 Ocak.

25.) TC. Dışişleri Bakanlığı, “Sorularla Dış Politika”, bak.: <http://www.mfa.gov.tr/sorular.tr.mfa>, son erişim 24 Ocak.

26.) Bak.: <http://www.mfa.gov.tr/sorular.tr.mfa>, son erişim 24 Ocak.

27.)

Bak.:

<http://www.cnnturk.com/2010/dunya/11/29/basbakan.erdogana.kaddafi.odulu/597813.0/>, son erişim 24 Ocak.

28.)

Bak.:

http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DPT/OD/YYN/Matthew_Duss_TR.pdf, son erişim 24 Ocak.

29.) Age

30.) İsrail'in Hizbullah saldırılarını bahane ederek Lübnan'ı işgal girişimi.

31.)

Bak.:

http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DPT/OD/YYN/Matthew_Duss_TR.pdf, son erişim 26 Ocak.

32.) Bak.: <http://www.t24.com.tr/haberdetay/186749.aspx>, son erişim 25 Ocak.

33.) Ibid

34.) TC. Dışişleri Bakanlığı, “Sorularla Dış Politika”, bak.: <http://www.mfa.gov.tr/sorular.tr.mfa> , son erişim 24 Ocak.

35.)

<http://www.akparti.org.tr/site/haberler/muteahhitlik-sektorunde-dunya-ikincisiyiz/19031>, erişim 26 Ocak

36.) Age